

WITTMAN TIBOR

BELGIUM A SPANYOL ÉS OSZTRÁK HABSBERGOK ÜTKÖZŐÁLLAMA A XVII—XVIII. SZÁZADBAN

A spanyol uralom alá visszakényszerített Dél-Németalföld, mely fokozatosan nyerte el a korábban egyész Németalföldre érvényes Belgium nevet, több mint két évszázadig megszűnt önálló tényező lenni az európai politikában, sorsát Madridban, Párizsban, Hágában vagy Londonban döntötték el, magán az országon belül sem történtek nevezetes események. Mégis a XVII-XVIII. századi története sok tanulsággal szolgál, minthogy egyes tartományai korábban Európa gazdaságilag legfejlettebb területei közé tartoztak, és kertkultúrája révén továbbra is a kontinens mezőgazdasági mintatelepe maradt. XVIII. századi története nem utolsó sorban éppen azért kötheti le a magyar olvasó figyelmét, hogy annak az osztrák Habsburg birodalomnak, melynek keleti szárnyát Magyarország alkotta, nyugatra előretolt hídfőállásává lett, és így az itt beállott fejlemények nem lehetnek hatás nélkül hazai történetünk e szakaszára.

Az Antwerpen bukása után leigázott Belgium spanyol protektorátussá vált, melyet Habsburg hercegek kormányoztak a régi rendi szervezet és középkori közigazgatás látszólagos tiszteletben tartásával. Különösen kiemelkedik Albert főherceg kormányzata (1596—1621), akit felesége Izabella követett. Alattuk e tartományok a spanyol monarchia *katonai felvonulási terepévé* szerveződött, melynek fő hivatása az volt, hogy felhasználásával a „rebellis” északi tartományokat újból engedelmességre lehessen szorítani. Ez a körülmény határozta meg Belgium sorsát a XVI.—XVII. század fordulóján és a harmincéves háború idején. Ennek egyik legfőbb következménye az adóprés könyörtelen szorítása lett. A spanyol kormányzat a hazai feudálisok sérelmére idegen zsoldosokkal harcolt a hollandok ellen. Bruxellesben 1619-ben a polgárok felkeltek az adóterhek miatti elkeseredésükben, 1633-ban pedig egy nemesi zendülést fojtottak el csírájában a hatóságok.

Belgium területe a harmincéves háború után egészen az 1659-es pireneusi békéig háborús szintér maradt. Az 1648-as holland-spanyol különbéke északon csonkította meg spanyol Németalföldet: Berg-op-Zoom, Breda, Sluis (Écluse) és környéke (holland Brabant nagy része) most került holland uralom alá. Az 1659-es francia-spanyol megállapodás délen szakította le jelentős területeket a franciák javára, köztük Artois tartományát egészben. A francia külpolitika Richelieu óta arra törekedett, hogy Belgiumot semleges állammá tegye Franciaország és az Egyesült Tartományok között. Sem az egyik sem a másik nem gondolhatott anektálására, ha nem akart háborút, viszont mindkét hatalom támaszpontokat akart benne kiépíteni és területének saját javára való csökkentésére törekedett. A harmadik fél, a jog szerinti gazda, a hanyatló Spanyolország egyre kevesebbet szólt bele a Belgium sorsát közelről érintő eseményekbe.

A XVII. század utolsó évtizedeiben az ország fő szinterévé vált XIV. Lajos és a Habsburgok háborúinak és iránya a francia nagyhatalmi terjeszkedésnek. Az 1667—68-as „devolúciós” háború célja XIV. Lajos részéről Flandriának és Brabantnak a megszerzése volt. Ez letérés a richelieui semlegességi politika vágányáról ugyanakkor még nem bosszulta meg magát, de nem is vezetett teljes sikerre az angol-holland-svéd koalícióval szemben, mely a spanyolokat támogatta. Az 1668-as acheni békében XIV. Lajosnak csak Lille-t Douai-t és környékét, Armentières, Bergues, Tournai városait és más kisebb helyeket sikerült megszereznie. A francia király ezután egyenesen az Egyesült Tartományok megtámadására készült, annak megtörésétől várta, hogy Belgium az ölébe hulljon. Egyik fő mozgatója volt a harmadik angol-holland háborúnak (1672—74), melyben Svédországgal együtt Anglia oldalán vett részt, és csapataival behatolt holland területekre. Amde Condé és Turenne katonai sikerei Spanyolországot és az osztrák Habsburgokat fellépésre készítették Franciaország ellen, melyet szövetségesei is cseben hagytak. Így az 1678-as nymwegeni békében csak határmódosításra került sor, egyes városok átadása fejében sikerült XIV. Lajosnak a Lys folyónál egy folyamatos határvonalat kiépíteni. Az 1682—84-es francia-spanyol háborúban, mely újra óriási pusztításokat eredményezett a belga nép rovására, Franciaország Luxemburg fölé is kiterjesztette fennhatóságát. Az 1688—97-es háborúban, melyet az Augsburgi Ligában tömörült angol, holland, spanyol hatalom vívott XIV. Lajos ellen, ez utóbbi szerzemény néhány más várossal együtt elveszett.

A francia hódítások és a velük járó háborúk mérhetetlen károkat és szenvedéseket zúdítottak a belga tartományok lakosságára, mely 1650—1700 között fokozatosan csökkent. Brabantban ez alatt az idő alatt a lakosok azáma mintegy harmadával fogyott. A belga nép életereje, szorgalma sok nehézséget leküzdött. Amint Hainaut intendánsa írta 1691-ben „a lakosok végtelenül serények. Még a háború közepén is megművelik földjeiket, noha csaknem bizonyosak lehetnek afelől, hogy nem végezhetik el az aratást.” Mindez kevés volt az egész országot hatalmába kerítő gazdasági pangás megszüntetésére. Ugyancsak hiába törekedtek egyes kereskedők is mint pl. Pierre Cardon és mások, hogy a folyók mélyítésével és csatornák ásásával az országot Ostendén és Antwerpenen keresztül bekapcsolják a tengeri világforgalomba. Bergeyck főkincstartó Colbert mintájára még azt is megkísérelte, hogy tervet dolgozzon ki Belgium tartományainak piaci egységbe való kovácslására. E merkantilista törekvések, melyek a hazai manufaktúrák felvirágoztatását is célul tűzték ki, már a városi céhes kézműipar ellenállását sem tudták legyőzni, és amikor Bergeyck rendeleti úton meg akarta valósítani programjának egyes részleteit, Bruxellesben valóságos tömegmozgalom keletkezett ellene, és a bajor Miksa kormányzó e kiváló tisztviselője kénytelen volt lemondani állásáról.

A merkantilizmus e kísérletének csődje elsősorban azokra az akadályokra világított rá, melyek a belga gazdaság és társadalom haladásának útját *belülről* torlasztották el: a tartományi szeparatizmusra és az elavult céhrendszerre. A fellendülés lehetőségeit azonban főleg külső tényezők csökkentették a minimumra: a holland tengeri zárlat és a spanyol állam képtelensége e tartománya gazdasági érdekeinek megvédelmezésére. A spanyol kormányzat a XVII. század végére éppen a tehetetlensége miatt jelentett veszélyt Belgiumra, melyet az éhes szomszédok gyűrüje vett körül. A spanyol állam már pénzügyi tekintetben sem tudta kellően kihasználni Belgiumot, noha a nemesek, papok és polgárok is adóztak, és az adóbérlők nem szedték le sápjukat az adókból úgy mint Franciaországban. A Flandriai Tanács, mely Belgium ügyeit legfelső szinten irányította, nem volt más mint a kiszolgált kormányzók menhelye, ugyanakkor Bruxelles-ben a vezető szervezetben egy spanyol sem volt. Jellemző,

hogy amikor 1684-ben Bruxelles főterén egy spanyol különítmény fegyveresen merészelt megjelenni, és ezzel a város kiválóságait megsértette, a céhek puskatűzzel kergették el. A spanyol uralom apparátusa felmondta a szolgálatot, mielőtt maga az uralom megszűnt volna.

Ez is csakhamar bekövetkezett, amikor II. Károly 1700-ban bekövetkezett halála után a spanyol trónért való vetélkedés kezdetét vette az osztrák Habsburg ház és XIV. Lajos között, akinek sikerült unokáját, V. Fülöpöt spanyol trónra juttatni. Amde ez széles nemzetközi konfliktushoz vezetett, melyben a tét a spanyol monarchia és birtokainak felosztása volt a vezető hatalmak között. Megindult a spanyol örökösödési háború, melynek fő hadszínterévé újra a sokat szenvedett belga tartományok váltak.

XIV. Lajos, amikor 1701-ben csapatait Belgium elfoglalására küldte, régi vágyálmát akarta megvalósítani. A megszállt déli területek élére Miksa bajor választót, az ingadozások után hívévé szegődő korábbi kormányzót állította. A közigazgatás francia formát nyert, a régi vezető testületek helyébe a Királyi Tanács került, és a pénzügyek is egységes irányítás alá kerültek, az újra politizáló Bergeyck javaslatára pedig az adók beszedését meghatározott összegekért bérbe adták. A francia abszolutizmus a szellemi élet irányítását is igyekezett kézbe venni, nagy erővel üzent hadat a Belgiumban elterjedt janzenizmusnak. Az „Anjou uralom” felforgatta a régi viszonyokat.

Amde Marlborough győzelmei, főleg az 1706-os ütközet Ramillies-nél fordulatot jelentett a belga tartományok számára is, a franciák fokról-fokra kiszorultak. A belga nemesség, a konzervatív céhpolgárság, patriciátus, az osztrák Habsburg házat képviselő Károlyban a spanyol Habsburgok uralmának folytatóját látta, és előjogainak, a régi tartományi és városi alkotmányoknak a visszaállítását várta az új dinasztiától. A reformokat sürgető francia párti „carabinier”-ek csakhamar háttérbe szorultak a konzervatív „cuirassier”-kal szemben. A háború befejezéséig egy angolokból és hollandokból álló testület vette kézbe a legfelső irányítást, és sietett visszaállítani a francia uralom előtti állapotokat. A két megszálló hatalom azért támogatta a partikularizmus erőit, mert az a körülmény, hogy e tartományok és a városok csak a maguk ügyeivel voltak elfoglalva, kedvezett céljainak. A hollandoknak sikerült számukra kedvező vámtarifákat megállapítani, az angolok pedig saját szénőket kényszerítettek Flandrára, kiszorítva a hainaut-i szenet. A megszállás óriási pénzterheket rótt az országra, Brabant rendjei szerint „emberemlékezet óta nem sújtották az országot ilyen terhek”, a háborús pusztítások, a közbiztonság hiánya az előző háborúknál is jobban visszavetették az országot a fejlődésben.

A két tengeri hatalom Ausztria tudta nélkül tette Belgiumot barrière-országgá, ami ellen a belga rendek élükön Brabanttal, hiába tiltakoztak. Az I. József halála után (1711) német császárrá választott VI. Károly kész tények előtt állott, amikor szövetségesei kezéből átvette Belgium kormányzását. Az utrechti béke értelmében Franciaország visszatda Tournait és környékét, a Lys folyó vidékét és az ettől nyugatra eső Furnes-Ypres vidéket, Lille és környéke francia kézen maradt. A kisebb területi nyereségek nem jelentettek kárpótlást az elszenvedett veszteségekért és főleg nem azokért a gazdasági és politikai korlátokért, melyeket a barrière-szerződésben a hollandok kényszerítettek az országra. Az új uralkodó, VI. Károly az 1714-es rastatti egyezményben elfogadta az utrechti béke cikkelyeit és ezzel megsértette alattvalóinak érdekeit, még mielőtt megkezdte volna az uralkodást felettük. Ahogy Mérode gróf kifejezte magát, a rastatti béke „az az olaj volt, melynek az utolsó kenedűt kellett szolgálnia Németalföld számára”. Az osztrák Habsburgok uralma nem sok jót ígért a háborúban kifáradt Belgiumnak.

Egyetlen tartomány került el az elmúlt időszak viszontagságait: Liège, ahova a viharoknak legfeljebb a szele ért el anélkül, hogy nagyobb károkat okozott volna. Liège tartomány a középkortól kezdve autonóm püspökség volt, mely nem tartozott spanyol uralom alá. A XVI. században ugyan területén is megjelent a reformáció, 1567-ben a püspöknek kellett kiűznie Hasseltből a fegyveres kálvinistákat, de ezzel le is zárult Liège részvétele a németalföldi forradalom eseményeiben. A püspök a három rend beleegyezésével 1567-ban visszautasította a Genti Padifikációhoz való csatlakozást, és ettől kezdve a tartomány szigorúan semleges politikát folytatott. Mind a spanyol, mind a holland katonák garázdálkodásaitól megvédte területét, és őrizte a német birodalomhoz kötő kapcsolatait.

A XVII. században hirtelen hevességgel lángoltak fel a pártharcok Liège városában, ahol már régóta folyt a vetélkedés a püspök és a céhek között a hatalomban való részesedésért. A nemesek és gazdag kereskedők a püspök oldalán állottak, szemben a céhpolgársággal, melynek pártját a XVII. század első felében Grignoux-nak (Zsém-besek) hívták, míg a püspöki párt neve Chiroux (Fecskék) volt. Az összecsapások méreteire jellemző, hogy magának a német császárnak kellett fegyveresen beavatkoznia 1636-ban. A Grignoux párt győzelmet aratott, a püspök kénytelen volt ideiglenesen áthelyezni székhelyét, de végülis 1648-ban bajor és osztrák segítséggel leverte a polgárság ellenállását és visszaállította a régi alkotmányt, mely szerint a tisztviselők felét ő, a másik felét a polgárok választják. Ezzel megszűnt annak a lehetősége, hogy Liège „szabad várossá” szerveződhessen, ami a polgárok vágyalma volna.

A francia támadások újjáélesztették a polgárság ellenállását, és amikor XIV. Lajos csapatai 1676-ban megjelentek Liège falai előtt, a régi ellentétek kiújultak, a céhek vezetői középkori privilégiumaik visszaállítását követelték, és hol a német császár, hol XIV. Lajos támogatását keresték. Véres megmozdulások után, melyekben a posztómunkások jártak elől, a céhvezetők keresték a püspökkel való megegyezést, aki az 1684-es rendeletével megszüntette a városi autonómia maradványait. A püspöki hatalom szinte abszolúttá vált, a városi törvényszék és a magistratus független jogköre megsemmisült, a város irányítása egy püspökhöz hű, szűk oligarchia kezébe került. A céhek minden politikai jogaikat elveszítették. Ellenállásuk, elégedetlenségük mögött nem a fejlődés, hanem a hanyatlás tényezői húzódtak meg, elsősorban a Verviersben és környékén virágzó posztóipar konkurrenciája tette kérdésessé helyzetüket, élte a társadalmi feszültséget. Liège ezzel az örökséggel lépett a XVIII. századba. 1716-ban VI. Károly császár megerősítette a tartománynak a birodalomhoz fűződő kapcsolatait, beillesztette a „veszfáliai körbe”, melyhez eddig csak névlegesen tartozott, és birodalmi adót követelt tőle. Így ha nem is egy államba, de közös dinasztia uralma alá került a többi belga tartománnyal. Brabant küldöttsége a császár előtt is hangot adott az országban uralkodó elkeseredettségnek. VI. Károly azzal próbálta megnyugtatni alattvalóit, hogy Szavojai Jenőt nevezte ki kormányzóvá, és tárgyalásokba kezdett Hollandiával a barrière-szerződés revíziójáról, természetesen a siker legcsekélyebb reménye nélkül. Teljhatalmú bruxelles-i minisztere, Prié márki sem járult hozzá a Habsburg uralom népszerűsítéséhez, bizalmatlan volt a belgákkal szemben és azt bizonygatta uralkodója előtt, hogy „az országnak el kell veszítenie privilégiumait, vagy különben privilégiumai fogják vesztét okozni”. Prié a rendi, tartományi apparátus megszüntetésének, az *abszolútizmus* kormányzati módszerei bevezetésének álláspontján állott. A császár, tekintettel Belgium nemzetközi helyzetére, erre nem gondolhatott, és az 1718-as rendeletével visszaállította az Államtanácsot, a belga arisztokrácia szervét. Ezzel azonban csak fokozódtak a súrlódások a nemesség és Prié között.

A központi kormányzat és a partikularizmus erői közötti legnagyobb összecsapás 1718-ban Bruxelles-ben zajlott le. A nép a céhpolgárok vezetésével felkelt a középkori városi alkotmányjogok védelmében. *Ez volt Belgium utolsó régi típusú városi felkelése.* Hatalmas tömeg mozdult meg, a pauperizálódott kézművesek és a hozzájuk csatlakozott plebejus rétegek nyomorult helyzetükért a kormányzatot okolták. Fellépésükre a gazdag polgárok keresték a Prievel való megegyezést, aki fegyveresen verte le a felkelőket. Elrettentő példaként kivégeztette a megmozdulás egyik vezetőjét, az idős Anneesens céhdékánt, aki a későbbi forradalmi mozgalmak egyik eszményképévé vált. Ámde azokkal ellentétben, az 1718-as felkelés még a közép-kor viszonyaiból nőtt ki, nem az új társadalom fejlődésének terméke volt.

Amint ismeretes, a belga tőkés fejlődés számára oly fontos ostendei kereskedő társaság tiszavirág életre volt ítélve. Az 1722-ben privilégizált társaság 6 millió forint alaptőkével indult, és az első vállalkozásai sikerültek. Jó előjel volt, hogy Ostendében hajógyár is létesült, Nieuportban pedig halászvállalat alakult, nem is beszélve azokról az út- és csatornaépítési tervekről melyek az új emporium forgalmát voltak hivatva szolgálni. A legjellemzőbb az volt, hogy nemcsak Hága és London lépett fel ellene, hanem a hazai reakció, a konzervatív brabanti városok is tiltakoztak a tervezett építések ellen. A Habsburg udvar meghátrálása a tengeri hatalmak elől az ostendei kérdésben mindezek ellenére nem növelte az új dinasztia népszerűségét.

Hogy VI. Károly, legalábbis látszólagosan, a belga rendek jogainak tiszteletben tartására törekedett, azt az is magyarázza, hogy itt is el kellett fogadatnia a nőági örökösödést biztosító *Pragmatica Sanctio*-t (1725). Bár bizonyos intézmények, főleg a pénzügyi indendánsok tisztsége, az abszolutizmus irányában mutattak. alapjában megmaradt a régi kormányzati rendszer a központi hatalom és a rendi, tartományi képviselő kompromisszuma. A császár nővérét küldte kormányzóul Bruxelles-be, miután Szavojai Jenő lemondott. A tartományok hűségesen megszavazták a kért adókat, és az uralkodó osztály Mária Terézia trónraléptekor már fenntartás nélkül támogatta a Habsburg házat az örökösödési háborúban. A dinasztia és az uralkodó osztály viszonyát itt olyan kérdés sem zavarta, mint a vallásgyakorlat ügye, mely Magyarországon hullámokat keltett, amikor VI. Károly hozzányúlt. Az 1734-es rendelet, mely a katolikus szentségek használatára kötelezett mindenkit, Belgiumban nem sok protestánst érintett. A janzenizmus sem okozott problémákat, már a XVIII. század elején meggyengült, a főbb mondanivalóját felújító Febronius pedig ekkor még nem lépett fel.

Különösen az 1756-os francia-Habsburg közeledés óta Belgium birtoka biztosított látszott a dinasztia számára, mely csak addig látta szükségesnek a vele való törődést, amíg alkalomadtán ki nem tudja cserélni Bajorországra. Mária Terézia és II. József azokhoz a háztulajdonosokhoz hasonlítottak, akik csak azért tataroztatják házukat, hogy mennél jobb áron tudják eladni. Belgiumi politikájukon érezhető volt, hogy e terület éppen nem képezte birodalmuk súlypontját. Viszonylag nyugalmas időszak köszöntött a belga tartományokra, és ezt nem zavarták meg a háborúk sem, noha az osztrák örökösödési háborúban a francia csapatok behatoltak területükre. Ezután Mária Terézia minden erejét Szilézia visszaszerzésére fordította, Belgium csak akkor játszott szerepet elképzeléseiben, amikor 1756—57-ben a franciákkal való tárgyalások során felmerült az a terv, hogy az országot önálló, semleges állammá szervezik.

Hogy a belga népben bizonyos illúziók tápot kaphattak Mária Terézia uralmát és sógorának, Lotharingiai Károlynak kormányzóságát illetően, azt egyszerűen azok az előnyök teszik érthetővé, amelyekkel egy belső és külső zavarok nélküli időszak járhatott abban a korszakban, mely a tőkés gazdasághoz való átmenet feltételeit

megérlelte. A gazdasági fellendülést maguk a birodalom vezetői is korán észrevették, Kaunitz már 1766-ban megállapította, hogy „az ország prosperitása új szakaszba lépett az acheni béke óta”,

Ezt mindenekelőtt a népesség hirtelen növekedésében lehetett lemérni. A főváros lakossága 1755—1783 között 57,845-ről 74,424-re, Flandriáé 1771—1784 között mintegy 50%-kal növekedett. Az ország lakosságát a hivatalos szervek 1784-ben 2 272 982-re becsülték. Belgium ekkor Európa legsűrűbben lakott területe volt, és ezzel több vontakozásban összefüggött a mezőgazdasági termelőerők fejlettségének magas színvonala. Az a körülmény, hogy 1709—1784 között a legtöbb brabanti és flandriai faluban megkétszereződött a lakosság száma, fejlett mezőgazdaságot tüntet fel. E mezőgazdaság kisbirtokos szerkezete a régi maradt, viszont a termelési eljárások terén nagy előrehaladás történt. Mindenekelőtt a trágya használata vált általánossá. A bérleti szerződésekben a földesúr és a paraszt a legaprólékosabban megállapodnak a trágya költségeinek viselésében. A század közepén a gabonaneműek, főzélékfélék, len és komló mellett szélesen elterjedt a burgonya és a dohány is, úgyhogy az ország nem szorul többé amerikai behozatalra. A mesterséges trágya alkalmazása is megkezdődik, erről és más kérdésekről jelentős szakirodalom jön létre. A déli vallon tartományokban ugyan még a hármastetű uralkodik és a falusi közösségek fennállnak a maguk erdőivel és réteikkel, de az olyan viszonylagosan elmaradt tartományban is, mint Luxemburg, egy 1770-es rendelet lehetőséget ad a földek elkerítésére, tehát a közösségi legelő, a vaine pature felszámolására. Hainautban, Namurban lehetővé válik a közösségi földek bérbe adása. A régi kötelékek végérvényesen felbomlanak.

Természetesen a faluközösségek felbomlása e déli területen a parasztság jelentős tömegeire kedvezőtlen következményekkel járt, és főleg a módosabb parasztok gazdasági lehetőségeit tágitotta. A nagyobb birtokok ugyan érintetlenek maradtak, de ezeket a parasztok apró parcellagazdaságokban művelték meg, meglehetősen csekély járadék fejében. A fejlettebb flamand, brabanti területeken nyomai is eltűntek a nemesi birtoknak, inkább a vallon tartományokban maradtak meg, de itt sem léteztek azok a súlyos feudális terhek, melyek a francia és más paraszt vallaira neheztek ebben az időben. II. József 1782-ben az állami birtokokon formailag is eltörölte a jobbágságot. A birtokviszonyok kedveztek a tőkebefektetéseknek, sok vállalkozó fogott bele egyes földterületek kiszáritásába, feltörésébe vagy tengergátak emelésébe. A paraszti árutermelés rendkívül megizmosodott, amit az is érzékeltethet, hogy az azad végén az ország háromszor annyi gabonát termelt mint amennyit fogyasztott. Hollandia és Franciaország felé állandó volt a gabonakivitel. Az árutermelő parasztok a teljes kiviteli szabadság álláspontján voltak, a polgárság viszont bizonyos kiviteli tilalmakat sürgetett a kormánynál. Utak, csatornák tökéletesítése és építése könnyítette meg a külforgalmat.

A mezőgazdaság adottságai nagymértékben kedveztek az ipar rohamos fejlődésének. Egyrészt az elszegényedett parasztok tömegei a kiegészítő háziiparon belül kényszerültek létfenntartási forrást keresni. Másrészt a gabona és általában az élelmiszerek alacsony ára kedvezett a vállalkozók profitjának, minthogy alacsony szinten tartotta a béreket. A magyarországi helyzettől eltérően Belgiumban a kormányzat nem állott a tőkés ipar kifejlődésének útjában, sőt kedvezményekkel bároritotta, védte a céhekkel szemben, mentesítette a vámilletékek alól és ami nem csekély dolog: a munkásokat minden erővel igyekezett a vállalkozók szolgálatában tartani. Sok privilegizált manufaktúra keletkezett a városokban, nem egy közülük a XX. századig fennmaradt. Általában a textil manufaktúrák voltak a legéletképesebbek, több iparágban azonban a kezdeti lendületet nem követte megfelelő folytatás.

Az ipari tőke legszilárdabb bázisa a falusi mellékipar volt továbbra is, ennek széles elterjedését különösen a vászonszövéshen figyelhetjük meg. Gand és Courtrai vidéke volt a vászonipar két központja, ahol a század végén mintegy 40 000 takács és 200 000 fonónő dolgozott. Flandria mezőgazdasági lakosságának a fele a szövőiparból élt, mely a tőkés fejlődés tényezőjévé vált. A XVI. században hanyatló posztócentrumok, Gand és Bruges újra a textilkereskedelem elosztóhelyeivé lettek. Belgiumból egyre fokozódó mértékben exportáltak vásznat, az 1762-es 177 360 darabbal szemben 1785-ben már 291 548 darab 70 rófnyi szövetet vittek külföldre. A posztószövéshen Limburg tartomány emelkedett ki, ahol a Vesdre folyó mentén a falusi mellékiparral összefüggő kihelyezési rendszer mellett megjelennek a nagy összpontosított textil manufaktúrák is, melyek nem egyszer hidraulikus erővel működtetik kallózó és nyíró gépeiket. A textilárak kivitelét Ausztria és Magyarország felé a kormányzat vámkedvezményekkel segítette elő.

A fémipar és bányászat már korábban is magas színvonalon állott, a kivitele fokozódott, és a 70-es évektől kezdtek feltárni a Charleroi medence szénét azok a társaságok, melyek Franciaországba irányuló kivitelüket rövid időn belül megkétszerezték. Ellentétben Hollandiával, Belgium iparának tőkés fejlődését nemcsak bőséges gabonatermelése, hanem természeti kincsei is kedvezően befolyásolták. *A kapitalizmus csalthatalan jelei a XVIII. század második felében megmutatkoztak.* Mindenekelőtt a nyomorgó pauperek, kizsákmányolt bérmunkások tömegei jelezték egy új korszak eljövetelet Belgium történetében. A városi lakosok 1/4-e Mária Terézia uralkodásának végén a különböző jóléti intézmények segítségével próbálta létét fenntartani. Ugyanakkor az egyes tartományok, városok hatóságai üldözik a vagabond elemeket, és igyekeznek őket belekényszeríteni a bérmunka fegyelmébe. Flandria rendjei 1772-ben Gandban, Brabant pedig 1779-ben Vilvorde-ban létesítettek kényszermunka-műhelyeket.

Belgium tőkés fejlődéséhez szervesen hozzátartozott a legfejlettebb iparú Liège európai viszonylatban szinte páratlan előretörése. Politikailag ugyan Liège nem kapcsolódott a többi tartományhoz, de gazdasági téren egyre szervezettebbek lettek kapcsolataik, melyek a kapitalizmus kibontakozásával együtt erősödtek, hogy azután a század végétől kezdve politikai térre is kiterjedjenek.

Liège alig tudott volna meglenni a belga tartományok mezőgazdasági termékei nélkül. Területe nem alkalmas a kiterjedtebb gabonatermelésre, a földművelés termelékenysége kicsiny volt, a föld jelentős része maradt megműveletlenül ugár vagy községi legelők formájában. Ugyanakkor olyan adottságai voltak, melyek az ipar egyes ágait már a korábbi századokban fellendítették. Elsősorban a kőszénről kell említést tenni, mely a kohászat és a vasipar fejlődésének kedvezett. Ugyanakkor a lakosság jelentős tömegei a városokba, főleg Liège-be és Verviers-be húzódtak, mint-hogy a mezőgazdaság nem tudta eltartani őket. A városokban az állami terhek rendkívül alacsonyak voltak, ami olcsóvá tette a bérmunkát. Végül, de nem utolsó sorban fontos körülmény, hogy a céhek az 1684-es reform óta meggyengültek, nem voltak képesek ellenállni a tőkés vállalkozás erejének. Megszűntek azok a tilalmi korlátozások, melyek Hollandiában és Belgiumban még gátolták a szabad vállalkozást.

Liège a XVIII. század végén a belga terület legnépesebb városa, felülmúlja Bruxelles-t is, és ipari jellegével szinte egyedülálló Európában. Az utcák tele vannak üzemekkel, a levegő kormos, a tisztaság nem éppen a város fő erénye. Egy szénre alapozódó kapitalizmus zsúfolt központjától ezt nem is lehet elvárni, mely körül jóval több mint 100 bánya termeli az értékes fűtőanyagot. A termelt szén egyharmada Hollandia felé megy, a megmaradó kétharmad a hazai ipar szükségletét szolgálja.

Liège fémiparának mindkét ága, a fegyvergyártás és a szeggyártás, mely európai hírű volt, a XVIII. század második felében tőkés iparrá vált. Ennek alapja a háziipar maradt, a tőkés vállalkozó, aki legtöbbször kereskedő, a vasat egymás után adja oda megmunkálásra a különböző munkafolyamatok szakembereinek, akik bér munkásokká válnak a kezében. A tömegtermelésre való áttérés nagy exportot tesz lehetővé, Liège látja el puskával és szuronnyal a Habsburg császár, a porosz király és a bajor választó katonáit. A szeggyártás ugyancsak kézműipari alapokon vált tőkésé. A kizsákmányolás mértékére mi sem jellemzőbb, mint hogy a kormánynak kellett fellépnie a vállalkozók által alkalmazott munkakényszer ellen.

A XVII. században várossá fejlődő Verviers posztóiparának könnyű volt az útja a tőkés manufaktúrák felé, a múlt maradványai nem jelentettek akadályt. A korai tőkés kizsákmányolás itt is visszataszító formákban jelentkezett, annál is inkább, mert nagy összevont manufaktúrák jelentek meg. 1789-ben az egyik vállalkozó műhelyeiben nem kevesebb mint 1000 munkás dolgozott. A munkakonzentráció kedvezett a posztómunkások szerveződésének és ellenállásának is. Megjelentek a munkástársulatok, melyekben tagdíjat szedtek a szegény munkások segélyezésére. 1759-ben Verviers-ben zajlott le Belgium történetének első nagyobb sztrájkja, amely mintegy 40 napig tartott. Ennek még az az érdekessége, hogy a vállalkozók, számszerűen 24-en, a műhelyek bezárásával válaszoltak a munkások fellépésére. Végül az államhatalom, maga a püspök vállalkozott a közvetítő szerepre.

A XVIII. század második felében Belgium legfejlettebb tájain és Liège-ben ellenállhatatlanul tört előre a kapitalizmus, és a burzsoázia a történelemalakító erők sorába lépett. A Habsburg abszolutizmus nem késett az ebből származó gazdasági előnyöket maga javára fordítani, amit annál inkább megtehetett, mert jó ideig nem szándékozott ezt az országot politikailag is szervesen beleilleszteni birodalmába. Némileg hasonló volt az álláspontja magyar és belga vonatkozásban, amennyiben Mária Terézia idején egyik ország rendi szerkezete ellen sem intézett döntő támadást. Csakhogy míg Magyarországot gazdaságilag erőszakosan mezőgazdasági országgá, nyersanyagtermő bázisává akarta átalakítani, addig Belgium ipari fejlődését nem gátolta, sőt elősegítette a maga eszközeivel.

A még VI. Károly által 1733-ban átszervezett collateralis testületek, a Magán Tanács, Pénzügyi Tanács és az Államtanács mellé sűrűn szerveznek ideiglenes bizottságokat, melyek az államvezetést fokról-fokra hozzáigazítják az abszolutizmus céljaihoz. A „felvilágosult” abszolutizmus lassan átfonta a felső szerveket, és érdekei szerint irányította őket, de arra még kísérletet sem tett, hogy a tartományi autonómia rovására terjeszkedjék, mint ahogy a magyarországi vármegyék jogait sem semmisítette meg. Mint a magyar rendek egy része, a belga tartományi rendek is abban az illúzióban éltek, hogy a mérsékelt monarchiában ők a „közvetítő testületek” szerepét játsszák. Montesquieu tanait mindkét országban a rendi érdekeknek megfelelően alkalmazták és terjesztették Mária Terézia uralkodása idején. Belgiumban különösen élől jártak e téren Brabant rendjei. Brabant az egyedüli belga tartomány volt, melynek rendi-képviselési előjogait külön „alkotmány” rögzítette. Az 1356-os Joyeuse Entrée pontjaira támaszkodva a brabanti rendek már Mária Terézia idején is érzékenyen reagáltak a központi kormányzat egyes intézkedéseire.

Amikor II. József 1780-ban átvette az uralmat, egyelőre minden maradt a régiekben, sőt az uralkodóház tekintélyét József azzal igyekezett öregbíteni, hogy 1781-ben személyesen látogatott el Belgiumba. Igaz, hogy a papok iránti hidegségét már ekkor sem tudta leplezni, de a vezető belga körök el voltak ragadtatva magatartásától. Maga a császár arról győződött meg, hogy Belgiumban meglehetősen általános a

reformvágy, mely a régi, elavult intézmények és privilégiumok félreállításával az ország életének modernizálására irányul. Éppen ekkor kezdődött az angol-holland háború, és ennek következtében az összes semleges országok hajói Ostendét keresték fel, melynek forgalma 1781-ben 2892 hajót tett ki. A meggazdagodott kereskedők kereskedelmi társaságok felállítására gondoltak és bizakodó tevékenységük hatására átragadt II. József-re is, és amint láttuk, a császár határozottan fellépett a holland befolyás ellen. Még 1781-ben kiutasította Belgiumból a holland garnizonokat, melyek a következő évben teljesen elhagyták az országot. Az első siker után József logikusan törekedett az Escaut zárlatának feloldására, és két hajót küldött a folyóra. Igaz, hogy a hollandok nem fejtettek ki katonai ellenállást (hacsak azt az egyetlen lövedéket nem számítjuk, mellyel az egyik hajó fedélzetén levő fazekat eltalálták innen a „fazék háború” elnevezés), de az összefogó holland-angol diplomácia keresztül tudta húzni a császár terveit.

Azalatt, amíg e külpolitikai konfliktus lecsendesedett, magában Belgiumban véget ért a politikai szélsőség. A katolikus Belgiumban minden olyan körülménynek, mely megbolygatja az állam és az egyház kialakult viszonyát, komoly zavarok forrásává kell válnia. Így volt ez most is, amikor az új uralkodót a pápa főségével szembezálló és az állam jogait hangsúlyozó febroniusi tanok az egyház hatalmának korlátozására bátorították. Ennek első állomása az 1781-es türelmi rendelet volt. A türelmi rendeletnek a gyakorlatban nem sok következménye lehetett Belgiumban, ahol kisebb elszórt protestáns szigetecskék voltak a katolikus tengerben. Elvileg azonban érzékeny csapás volt a katolikus egyház monopoláris helyzetére, ugyanakkor bátorította a vallásilag közömbös elemeket. A „felvilágosultak” kicsiny tábora helyeselte is a rendelkezést, de a főpapok, bár tiszteletteljesen, felemelték szavukat.

A felvilágosodott abszolutizmus második támadása sem járt súlyosabb következményekkel. Belgiumban csak 1783 márciusában hirdették ki azt a rendeletet, mely az örökös tartományokban már korábban megszüntette a puszta kontemplatív életet élő kolostorokat és zárdákat. Tekintettel arra, hogy a rendelet főleg női zárdákat érintett, egyelőre nem kellett szélesebb körű felháborodást, legfeljebb magukat az érintett szerzeteseket tette a dinasztia ellenségeivé. Az 1784-es házassági rendelet, mely a házasságot polgári szerződéssé tette, majd a későbbi tendelkezések a szentbeszédek állami cenzúrázásáról, a búcsúk idejének egységesítéséről, a tömeges zarándoklatok tilalmáról és a körmenet számának korlátozásáról, a plébániák csökkentéséről stb. már közvetlenül az egyházi élet belső átalakítására törekedtek, és így a papságot sokkal mélyebben érintették. Mindezekre a koronát az 1786-os rendelet tette fel, mely bezáratta a püspöki papnevelő intézeteket és állami szemináriumok felállításáról gondoskodott, melyekben előírt tanterv alapján oktatták a teológiát, benne a febronianus elveket. A namuri püspök megtiltotta egyházkerülete panövendékeinek, hogy az állami szemináriumba járjanak. Azonnal felfüggesztették állásából, lefoglalták javait és kolostorba küldték. A helyzet komollyá vált.

A papok óriási agitációs kampányba kezdtek az állam intézkedései ellen. A szentbeszédek az államellenes izgatás eszközeivé váltak, úgyhogy a kormányzatnak külön megfigyelőket kellett küldenie a misékre. A még 1773-ban felszámolt jezsuita rend tagjai az ellenállás szellemi vezérkarát alkották, ők jelentették meg a *Journal historique et politique*-ot, melynek rendkívül éles volt a hangneme.

A papság ellenállása nem önmagában volt veszélyes, hanem azzal a tiltakozással együtt, mellyel a múlt maradványai, a rendi-képviseleti, tartományi szervek, a céhek fogadták II. József gazdasági és adminisztratív reformjait. Az 1784-es céhrendelet

felhatalmazta a mestereket, hogy annyi munkással dolgoztassanak, amennyivel akarnak, felmentette őket a régi céhszabály alól, ami lényegében a céhek felszámolását jelentette, és kihívta a konzervatív céhligarchia ellenállását. A földadó terve a földbirtokosokat rémítette meg, a gabonakivitel szabadságának biztosítása pedig általános elégedetlenséget szült, minthogy 1786—89 között igen rossz volt a termés és az ellátásban zavarok keletkeztek.

1787 január elsején két rendelet megsemmisítette a régi közigazgatást és igazgatszolgáltatást. Az államapparátus élére az Általános Tanács került, élén az udvar által kinevezett miniszterrel. Körülötte 9 „körlet” működött az intendánsok irányításával, az egyes „körleteket” további egységekre (arrondissements) osztották, élükre „biztosokat” állítottak. Az igazgatszolgáltatás két legfőbb fóruma a bruxelles-i és luxemburgi „Szuverén Tanács” lett, melyekhez 63 elsőfokú ítélőszék tartozott. Mindez a régi kormányzó testületek és igazgatszolgáltatási szervezet felszámolását jelentette, tehát létérdekeiben sértette a belga nemességet és patriciátust.

A flandriai rendek még a rendelet előtt írásbeli tiltakozásukat juttatták el a császárhoz, melyben a rousseau-i társadalmi szerződés formuláját magukra alkalmazva jelentették ki, hogy az uralkodó amikor kötelezettséget vállalt flamand alattvalóival szemben, a hatalom gyakorlását az ő kezükbe, „a nép képviselőinek kezébe” adta. Az elavult rendi alkotmány makacs védelmezői, a magát „néppé” deklaráló feudális uralkodó osztály a despotizmus ellen és a nemzeti szabadság ügye mellett emelte fel szavát, ami nem egy haladó gondolkozású polgárt, a felvilágosodás híveit megtévesztett és arra készítet, hogy vele egységfrontban álljanak ki az abszolutizmus ellen. A *Journal de Herve* körül tömörülő „patrióták”, akik a „belga nemzet” és nem az egyes tartományok szemszögéből nézték a fejleményeket, élesen elhatárolták magukat a despotizmusnak titulált jozefinus rendszertől. Ez a rendi ellenzék malmára hajtotta a vizet.

Még az olyan mérsékelt tartomány mint Hainaut is tiltakozását fejezte ki a bevezetett reformok ellen. A rendi ellenállás lelke Brabant volt, ahol Van der Noot ügyvéd állt az élére az ellenzéknek. Bruxelles és Anvers céhei, Louvain mágistratusa, tehát a brabanti harmadik rend képviselői adtak nyomatékat követeléseinek. Flandria tartományi autonómiája kevésbé volt erős, ezért képviselői nem is léptek fel olyan határozottan a császár politikája ellen mint a brabantiak. A heves tiltakozás hatására a kormányzók felfüggesztették az új rendeletek végrehajtását. Bár a császár visszahívta a kormányzókat, de nem erőszakolta rendeleteinek végrehajtását. Rendi küldöttség ment Bécsbe, az alatt Bruxelles-ben önkéntes csapatok szerveződtek a polgárőrség keretében, melyekkel szemben az udvari hatóságok nem mertek fellépni.

A császár meghátrálása nagymértékben növelte az ellenzék lelkesedését. Arról volt szó, hogy II. József készült az orosz-török háborúba való beavatkozásra, és elsőrendű érdeke volt, hogy Belgiumban ne legyenek zavarok. Ámde a megindult folyamat nem lehetett megállítani. A papság vérszemet kapva most indult támadásba a császár valláspolitikája ellen, és ebben segédkezet nyújtottak a rendek is. Pl. a louvain-i egyetemen bevezetett reformokat a Brabanti Tanács törölte el. A rendi és vallási sérelmek összefonódtak, a tartományi rendek hevesen tiltakoztak a vallási rendeletek ellen. Az 1787-es év Hollandiában az orániai restauráció és a „patrióták” vereségének az éve volt, a holland menekültek az itteni ellenállás tüzét segítették élesíteni. Ugyanakkor már megérkeztek a franciaországi hírek az „Előkelők gyűlésén”

lezajlott vitákról, Calonne bukásáról és mindenekelőtt a párizsi parlament szívós harcáról a királyi hatalom ellen.

II. Józsefnek nem volt igaza, amikor a Belgiumban kibontakozó tiltakozási hullámban csak „frázisokat” és „szentimentális aktusokat” látott. A lezajlott események már egy közelgő felkelés nyitányát jelentették.*

* A legfőbb forrásokból és az irodalomról tájékoztát az *Algemene Geschiedenis der Nederlanden* VI-VII-VIII. kötetei végén közölt *Overzicht van Bronnen en Literatuur*. E modern szintézisnél még ma is jobb Belgiumra *H. Pirenne* klasszikus műve (*Histoire de Belgique*), amelynek legújabb, rendkívül gazdagon illusztrált kiadása 4 kötetben, évszám nélkül jelent meg. Bruxelles (*La Renaissance du Livre*). Rövid összefoglaló politikai történeti tájékoztatásunk főleg az előbb közölt belga-holland mű egyenetlenségei miatt látszik helyénvalónak.

T. WITTMAN

BELGIQUE, ÉTAT-TAMPON DES HABSBOURG ESPAGNOLS
ET AUTRICHIENS AUX XVII ET XVIII SIÈCLES

95

Les historiens hongrois ont beaucoup à faire dans le domaine des recherches relatives à l'histoire de l'absolutisme „éclairé” en Hongrie. Il importe beaucoup qu'ils connaissent bien ces processus déroulés sur l'aile occidentale de l'empire qui précédèrent les mouvements révolutionnaires à la fin du XVIII siècle. L'article se propose de résumer les résultats de l'historiographie belge moderne, il concentre la matière sur l'histoire politique pour en donner les grandes lignes pour le public hongrois.